

ENGLISH
APPLIED
TRANSLATION
Department

Translation studies and pragmalinguistic development tendencies : problems, solutions and achievements

International scientific
conference.
June 2022

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAX'SUS TA'LIM
VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI

TARJIMASHUNOSLIK VA PRAGMALINGVISTIKANING TARAQQIYOT
TENDENSIYALARI: MUAMMOLAR, YECHIMLAR VA YUTUQLAR

Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari

2022-yil 10-iyun

Proceedings of the International Scientific-Practical Conference

TRANSLATION STUDIES AND PRAGMALINGUISTIC DEVELOPMENT
TENDENCIES: PROBLEMS, SOLUTIONS AND ACHIEVEMENTS

June 10, 2022

TASHKENT 2022

UO'K 81'25(08)

101 - F

2. Колшанский Т.В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке. М., 1975. С. 140.
3. Киселева Л.А. Вопросы теории речевого воздействия. Л., 1978, с. 99.
4. Махмудов Н., Нурмонов А. Ўзбек тилининг назарий грамматикаси. Тошкент, 1995, 10-11 бет.
5. Махмудов Н. Пресуппозиция ва гап. ЎТА. 1986, 6-сон, 29-бет.
6. Нурмонов А. Кўмакчилик конструкциялар пресуппозицияси. Ўзбек тили ва адабиёти. 1986, 6-сон. 42-45-бетлар.
7. Қўнғуров Р. Субъектив баҳо формаларининг семантик ва стилистик хусусиятлари. Тошкент, 1980; Махмудов Н. Ўзбек тилидаги содда гапларда семантик-синтактик ассиметрия. Тошкент, 1984, 3-19 бетлар; Махмудов Н. Пресуппозиция ва гап. Ўзбек тили ва адабиёти. 1986, 6-сон, 28-32 бетлар.

ОҒЗАКИ СЎЗЛАШУВ НУТҚИНИНГ КОДИФИКАЦИЯЛАНГАН НУТҚДАН ГРАММАТИК ЧЕТГА ЧИҚИШ ҲОЛАТЛАРИ

**Маматқулова Саида Шукуржоновна – Ўзбекистон давлат жаҳон тиллар
университети ўқитувчиси**

Илмий маслаҳатчи: А.Э.Маматов

Аннотация. Мақолада оғзаки сўзлашув нутқининг кодификацияланган нутқдан грамматик четга чиқиш ҳолатлари мисоллар билан таҳлилга тортилган. Тил нормаси ва ундан четга чиқиш билан боғлиқ масалалар замонавий тилшуносликда атрофлича муҳокамаларга сабаб бўлаётганлигини ҳисобга олганда ушбу мақола долзарблик касб этади.

Калит сўзлар: Тил нормаси, оғзаки сўзлашув нутқи, кодификацияланган нутқ, грамматик четга чиқиш, тил бирликлари.

Маълумки, тил бирликларининг барчаси нутқда турли шаклларда намоён бўлади, аммо нутқ бирлигининг ҳамма элементлари ҳам тил бирлигида ўз аксини топмаслиги мумкин. Тил - ижтимоий ҳодиса, лекин у нутқда

индивидуал ҳодиса тарзида мавжуд бўлади, яъни тил нутқнинг таркибий қисми, унинг асосий туб моҳиятидир. Нутқ икки хил кўринишда намоён бўлади – оғзаки ва ёзма. Оғзаки нутқ ёзма нутққа нисбатан устунликка эга, бироқ “илмий ва техник адабиёт ҳақида гап борганда, “оғзаки нутқ – ёзма нутқ” дихотомияси устунликни ёзма нутқ фойдасига ҳал қилган”[1. 1972: 67].

Аслида тилшуносликда тил бирликлари ва элементларининг лисоний ва нутқий элементлари фарқланади. Шу боис норма ҳақида гап кетар экан, тил ва нутқий нормалари фарқлаш мақсадга мувофиқ. Тил нормаси – бу умумий коммуникация (мулоқот) жараёнида миллат, жамоа ва гуруҳ томонида танлаб олинган ва мустахкамланган тил системасининг турғун, анъанавий реализациялари мажмуидир. Нутқий норма эса маданий жамият томонидан онгли равишда қайд қилинган барқарор ва бирлаштирилган лисоний воситалар ва уларни қўллаш қоидаларининг (масалан, талафуз, урғу, сўз қўллаш, грамматика, стилистика қонунлари ва бошқалар) йиғиндисидан иборатдир.

Бизнингча, тил имкониятларини чекловчи ва бир вақтнинг ўзида унга ифода имкониятларини тақдим этувчи воқелик – тил нормасидир. Сўзларни кодификациялаш натижасида оғзаки ва ёзма нутқ фарқланади.

Оғзаки нутқнинг энг муҳим хусусияти аввалдан ишланган ва тайёр, яъни қолиплаштирилган тил воситаларини қўллашдаги автоматизмдир ва у оғзаки нутқ самарадорлигига ижобий таъсир кўрсатади. “Маълумки, сўзловчининг тайёр нутқ воситалари ва усулларини ихтиёрий танлай олмаслиги нутқ актининг бир-бирига зид хусусиятлари – хабарни грамматика ва сўз қўллашнинг қатъий нормаларидан четлашган ҳолда максимал даражада эркин, қатъий расмийлаштирилмаган тарзда тақдим этиш билан биргаликда мавжуд бўлади. Айнан шунинг учун кодификацияланмаган адабий нутқ нормативлигининг характери ҳақидаги масала – бу унинг табиатининг ўзи ҳақидаги масала ҳамдир”[2. 1974: 5.].

Фикримизча, нутқнинг иккинчи муҳим белгиси нисбатан қисқа тил шакллари қўллашда намоён бўлувчи тежамкорлик ҳисобланади ва у сўзлашув жараёнида куч ва вақтнинг тежалишини таъминлайди. Бу борада француз тилшуноси А. Мартине: “Инсоннинг мулоқотга бўлган эҳтиёжлари ҳамда ўз ақлий ва жисмоний уринишларини энг кам даражага туширишга бўлган интилиши ўртасидаги доимий зиддият тил ўзгаришларини ҳаракатлантирувчи куч сифатида кўриб чиқилиши мумкин. Бошқа бир қатор ҳолларда бўлгани каби, бу ерда инсоннинг юриш-туриши энг оз кучланиш қонунига бўйсундирилган”[1]. Биз, мазкур фикрларнинг давом эттириб - “инсоннинг нутқий фаолиятидаги дангасалиги” ҳам тил ўзгаришларининг муҳим сабабларидан бири сифатида кўрсатиб ўтилиши мумкинлигини таъкидлаймиз.

Чиндан ҳам, ўта кўп бўғинли speedboatdeathblazerescuebidman каби сўзларнинг пайдо бўлишини айнан меҳнат энергиясини тежашга интилиш билан тушунтириб бериш мумкин. Бу кўп бўғинли сўзда боғловчи сўзлар ва артикларнинг чиқариб юборилиши, шунингдек, график жиҳатдан яхлитлик ҳисобига тежамкорликка эришилган.

Масалага янада таҳлилий ёндошадиган бўлсак, Р.Свифт қўллаган Sort of I-know-you-don't-know-me-see-what-I-can-do sort of smile гапида отнинг препозитив аниқловчиси инкорпорация қилинганлиги (қўшиб олинганлиги) учун Sort of I-know иккита эргаш гапни боғловчисиз боғлаган. Шунингдек бу гапда smile сўзига қўшиб олинган (инкорпорация қилинган) аниқловчининг маъноси бутун бир мулоҳазанинг маъносига тенглигини кўрсатиб ўтиш мақсадга мувофиқдир.

Демак, ёзма нутқ оғзаки нутқдан фарқли равишда инсондан у қадар жисмоний уринишни талаб этмайди. Оғзаки нутқни эса жисмоний уринишлардан ҳоли этиш ва нутқ вақтини тежаш учун кўп ҳолларда мураккаб боғловчисиз аниқловчилардан фойдаланиш нутқни осонлаштиради ва ҳар жиҳатдан тежамкорликка олиб келади.

Таъкидлаш жоизки, бундай инновацияларнинг тескари самараси ҳам мавжуд, яъни шакл кўламида нимага қанчалик эришилса, мазмун кўламида аксинча, шунча ютқазиш содир бўлиши табиийдир. Кўпинча бундай семантик-синтактик структураларни тушуниш қийин ва бу инсоннинг нутқ қобиляти даражасига боғлиқ бўлади.

Хулоса қилиб айтганда, тайёр, одатий нутқда қолипланган нутқ ибораларининг қўлланилиши тил бирликларининг стереотип қўлланилишига олиб келади, яъни нормага яқинлаштиради. Оғзаки сўзлашув тилининг “нормаланган – нормаланмаган” дихотомияси нормаларнинг алоҳида характерини белгилаб беради.

О.А.Лаптева кодификацияланган умумадабий нормага караганда оғзаки-адабий норманинг мажбурийлиги юқори эканлигини таъкидлаган, чунки кодификацияланган умумадабий норма мумкин бўлган нутқ воситалари тўпламининг эркин қўлланилишига имкон беради. Бошқа томондан, умумадабий нутқ ҳодисалари адабий тилнинг бошқа ҳосилалари билан биргаликда оғзаки нутқда амал қилади ва кодлаштирилган нутқда турли ўзгаришларни келтириб чиқара олади[2. 1974:7].

Бунинг натижасида оғзаки-адабий норма ҳам кодлаштирилган, ҳам ўзгартирилган тарзда умумадабий норма билан бирга истеъмолда бўлиши таъминланади.

Шунингдек, унинг бундай аралаш тарзда қўлланилиши ўз қонуниятларини намоён қилиши мумкин ва шу туфайли бир хил кодификацияланган норма амал қиладиган ёзма-адабий нутққа нисбатан, оғзаки-адабий нутқда турли характерга эга бўлган нормалар мавжуд бўла олади.

Шу ўринда, тилдаги барча ўзгаришларнинг манбаси нутқ эканлиги ҳақида билдирилган фикр асослилигини кўришимиз мумкин. Лекин, тил ўзгаришларининг барча босқичларини бир вақтнинг ўзида кузатиш ва таҳлил учун қамраб олиш имконсиз. Шунинг учун, биз ўз таҳлилларимизда сўз

шакллари ва ифода синтаксиси даражасидаги нормадан четга чиқишларга эътибор қаратамиз. Таъкидлаш жоизки, умумий тилда мавжуд бўлган сўз ва нутқда қўлланилаётган сўз тушунчалари турлича абстракция даражасига эга бўлган бошқа-бошқа тушунчалар ҳисобланади. Нутқда қўлланилаётган бирликлар бир қатор доимий хусусиятли белгиларга эга бўлади[3, 1966: 5]. Булар: [4.1971:62]

Юқорида кўрсатиб ўтилган шакл ўзгаришининг белгилари бўлган индивидуал-нутқий ҳосилалар, (масалан, инглиз тилидаги – to be electronized[5.1975;14] ёки angst[6.1961:35] каби “окказионализмлар”) амалдаги изоҳли луғатларда етарлича ёритиб берилмаганлиги учун бу масалага тилшуносларнинг эътиборини кучайтириш лозим эканлигини кўрсатиб беради.

Бизнинг фикримизча, “окказионализм”ларнинг мазмуни ва қўлланилиши кенг ёритилган луғатлар яратилишига олимларнинг эътиборини кучайтириш тил нормасининг янада ривожланиши ва шу орқали тилнинг такомиллашувига кўмаклашган бўлар эди. Зеро, сўз шаклларининг ўзгариши ифода синтаксисида алоҳида аҳамиятли ва нутқ юритилишида мазмундорлик ва ўринлиликни таъминлаб беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Пумпянский А.Л. О логико-грамматическом членении предложения. – Вопросы языкознания, 1972, №2 стр 67
2. Лаптева. О.А. Нормативность некодифицированной литературной речи. – Синтаксис и норма. – М.: Наука, 1974.стр 5.
3. Мартине. А. Основы общей лингвистики. – вкн.. : Новое в лингвистике, вып.III. – М., 1963. Стр.532-533
4. Лаптева. О.А. Нормативность некодифицированной литературной речи. – Синтаксис и норма. – М.: Наука, 1974.стр 7
5. ШанскийН.М. Очерки по русскому словообразованию: Автореф.дисс.3.канд. филол.наук.М., 1966.стр 5
6. Лыков А.Г. Окказиональное слово как лексическая единица речи – Филологические науки, 1971.№5 С. 62

Тижорий ёзишмаларда стандартлик белгилари

**Маннонова Саодат Артиковна - Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари
университети тадқиқотчиси**

Аннотация. Мазкур мақолада тижорий ёзишмаларда стандартлик белгилари тадқиқ этилади. Муаллифнинг таъкидлашича, тижорий ёзишмаларда сўз бирикмаларининг клишелик белгиси, стандарт қоплаштирилган лексик ва фразеологик бирликлар, турғун сўз бирикмалари ва бошқаларнинг ягона бирликка бирлашуви сифатида намоён бўлади. Мақолада инглиз ва ўзбек тилларида содда гаплар, одатда, уюшиқ бўлаклар, сифатдошли оборотлар, отлардан ташкил топган кириш сўзлар билан мураккаблаштирилиши орқали стандарт ҳолатига келиши таъкидланади.

Калит сўзлар: тижорий ёзишмалар, лисоний бирликлар, лексик, матн, қолип, штамп, лексик элементлар

6. Witherspoon, G. 1980. Language in Culture and Culture in Language. International Journal of American Linguistics 46

MUNDARIJA:

1. Бахтияров Мухторжон Якубович — Порядок следования элементов моделей предложных глагольных словосочетаний в английском языке.....	7
2. Воситов Валижон Абдувахобович — БИНО ВА ЖОЙ НОМЛАРИНИ БИЛДИРУВЧИ ТУРКИЗМЛАРНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ.....	10
3. Нурматов Сирожиддин Султанмуратович — ҲОЗИРГИ АДАБИЙ ҲИНДИЙ ТИЛИДАГИ НУМЕРАТИВЛАРГА ХОС ЛЕКСЕМАЛАРДА ОМОНИМИЯ ҲОДИСАСИ.....	13
4. Rahimova Sevara Rayimqul qizi - HINDULAR OILAVIY (NIKOH) MAROSIMLAR TERMINLARINING LEKSIKOLOGIK TAHLILI MASALASIGA DOIR.....	20
5. Akramova Diyora Xaytboy qizi — THE LINGUOCULTURAL ANALYSIS OF MODERN ENGLISH AND UZBEK IDIOMS WITH ANIMAL NAMES.....	27
6. Elchaev Zohidjon Akhmatovich — CHARACTERISTICS OF WRITTEN AND SPOKEN DISCOURSE ANALYSIS.....	31
7. Erdanova Sevara Anvarovna — LINGUISTIC REPRESENTATION OF THE WORLD	36
8. Galiakberova Albina Rinatovna — DERIVATIVE PROPERTIES OF ENERGY TERMS IN ENGLISH AND RUSSIAN	43
9. Ikromov Lazizbek Sharifjon ugli — WAYS OF FORMING PHRASEOLOGICAL UNITS	48

35. Ганиева Г.З. — Топонимларни ўрганишда “Инглиз жой номларининг қисқача Оксфорд луғати” таҳлили.....	181
36. Зияева Камола Зияиддиновна, — ИНГЛИЗ ҲАЗИЛЛАРИ ВА ТУРЛАРИ ҲАМДА УЛАРНИ ТУШУНИШДАГИ БАЪЗИ МУАММОЛАР.....	185
37. Кахарова Ирода — ЛИНГВИСТИК ПРАГМАТИКА МАСАЛАЛАРИ..	190
38. Маматкулова Саида Шукуржоновна — Оғзаки сўзлашув нутқининг кодификацияланган нутқдан грамматик четга чиқиш ҳолатлари.....	193
39. Маннонова Саодат Артиковна — Тижорий ёзишмаларда стандартлик белгилари.....	198
40. Сайдалиева Гулирано — ИНГЛИЗ БАДИЙ МАТНЛАРИДА АЛЛЮЗИВ АНТРОПОНИМЛАРНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ.....	203
41. Юлдашев А.Г. — ИККЛАМЧИ ИТЕРПРЕТАЦИЯ ҲОДИСАСИДА МЕТАФТОНИМИЯНИНГ ЎРНИ.....	208
42. Юсупова Умида Иномовна — ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТГА ОИД АТАМАЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ.....	212
43. Anvarova Farangiz Anvarovna — O'ZBEK REKLAMA MATNLARIDA LINGVISTIK TA'SIR VOSITALARI.....	217
44. Baxridinova E'tiborxon Adaxamovna — KOGNITIV LINGVISTIKA ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKNING TARMOG'I SIFATIDA.....	221
45. Bobojonov Dilshod Jumaqul o'g'li — XOZIRGI KUNDA OAV VA GAZETANING O'ZBEKISTONDAGI AHAMIYATI.....	225
46. ISLOMOVA MADINA — “DUO” KONSTEPTINING NEMIS VA O'ZBEK TILLARI PAREMALARIDA LINGVOKULTUROLOGIK TADQIQI.....	229